

³¹ ЦДИА, ф. 176, оп. 8, а. е. 1226, л. 6.

³² Пак там, а. е. 1132, л. 14.

³³ Пак там.

³⁴ Советский Придунайский край... 183—184, 192.

³⁵ ЦДИА, ф. 176, оп. 8, а. е. 1226, л. 4. Вж.: пак там, ф. 164, оп. 1, а. е. 4, л. 83.

³⁶ Цит. по Левит, И. Цит. съч., с. 283.

³⁷ ЦДИА, ф. 164, оп. 1, а. е. 4, л. 87.

³⁸ Пак там, ф. 176, оп. 8, а. е. 1226, л. 16. Българските първоначални училища в Галац и Браила поради ограничителни мерки не функционират пълноценно.

³⁹ Повече вж.: Левит, И. Цит. съч., с. 23, 265—271; ЦДИА, ф. 176, оп. 8, а. е. 1128, л. 118; а. е. 1232, л. 37.

⁴⁰ Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. II, с. 35.

⁴¹ ЦДИА, ф. 176, оп. 8, а. е. 1129, л. 32, 35, 39—40, 48.

⁴² Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. II, с. 96.

⁴³ Левит, И. Цит. съч., с. 282.

⁴⁴ Молдавская ССР в Великой Отечественной войне... Т. II, с. 139.

⁴⁵ Пак там, 127—128, 570—571.

⁴⁶ ЦДИА, ф. 176, оп. 8, а. е. 1226, л. 2.

⁴⁷ Пак там, л. 19. Вж. и л. 9—10.

⁴⁸ Пак там, а. е. 1132, л. 126.

⁴⁹ Пак там, а. е. 1226, л. 18.

⁵⁰ Пак там, а. е. 1123, л. 1—102; а. е. 1126, л. 15; а. е. 1128, л. 107; а. е. 1129, л. 44—45, 60, 68—69; а. е. 1132, л. 18, 80, 165—167; а. е. 1139, л. 1—6, 18—28, 90—92; ф. 164, оп. 1, а. е. 4, л. 11, 39, 79—81, 97, 143; В а с и л е в а, Б. Миграция на население от Украйна в България през 1943—1944 г. Векове, 1986, № 4, 36—40.

⁵¹ ЦДИА, ф. 176, оп. 8, а. е. 1132, л. 126.

⁵² Пак там, а. е. 1226, л. 15, 18—19.

⁵³ Повече вж.: Левит, И. Цит. съч., 137—139.

⁵⁴ ЦДИА, ф. 164, оп. 1, а. е. 4, л. 93.

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ТРЕТИ

ОПИТ ЗА СИТУИРАНЕ НА ЕТНОМАЛЦИНСТВЕНИТЕ ОБЩНОСТИ И ГРУПИ В СЪВРЕМЕННА МОЛДОВА

ГЕОРГИ ПАНАЙОТОВ

Съвременното състояние на етномалцинствения проблем в Молдова има не само актуално политическо значение, но представя възможност и за изследователски анализ. В случая е важно да се уточни, че в Молдова, както и в останалите европейски държави няма ясно разграничение между малцинства и етнически групи или общности. През ноември 1990 г. парламентът на република Молдова приема първи вариант на законопроект за националните групи. На парламентарната комисия по правата на човека и международните отношения е препоръчано проектът да бъде доработен¹. Все още не е постигнато единодушие по формулирането на понятията, а оттам и разграничаването на правата между национални малцинства и съответно малцинствени права, етнос и етническа идентичност. Целта, поставена в статията, е да представи една първа разработка на проблематика, която в конкретен план има отношение към съдбата на многочисленото българско население в този регион.

***

В етнодемографско и геополитическо отношение територията на двуречието на Днестър — Прут съставлява интегрирана общност. Днешното разделение на територията на Бесарабия /с нейните две части — южна и северна/ и Северна Буковина в две различни независими държави — Молдова и Украйна — е последица от присъединяването на тези области към Съветския съюз през 1940 г. Границите на републиките се определят в своеобразен търг между ръководствата на Молдавската и Украинската ССР². В качеството на аргументи се използват етническият състав на населението, територията, а също икономически и стратегически съображения, като например наличието в Украйна на речен флот, пригоден за корабоплаването по река Дунав. Към Украйна преминава Южна Бесарабия, която съставлява по-голямата част от Акерманския и Измаилския

уезди (окръзи) и в по-малка част от Кахулския уезд, част от Северна Бесарабия — по-точно цялата територия на Хотинския уезд, цяла Северна Буковина и районът на Херц, а също по-голямата част от бившата Молдовска автономна ССР, образувана през октомври 1924 г. върху част от територията на Днестро-Бургското междуречие, където молдавското население е 28,5 %. Общо към Украйна преминава територия от 26 хиляди кв. км с население 1 610 000 души. Към Молдавска ССР преминава по-голямата част от Бесарабия и 6 от 14-те района на бившата Молдавска автономна ССР, т. е. територия от 32,5 хиляди кв. км и население от 2 607 000 души³.

Въпреки, че като цяло в териториите, предадени на Украйна, преобладават украинците /41,6 %/, а в тези, които влизат в състава на Молдова — молдованите /67,86 %/, в Южна Бесарабия и Северна Буковина украинците и молдованите представляват почти равен процент, така както и в т. нар. Приднестровие /Левобережие, Транснистрия⁴./

Разделението през 1940 г. разрушава стопанското и административното единство на историческите области, създавайки предпоставки за бъдещо легитимиране на национализма на преобладаващия етнос /не в количествен, а в държавно-идеологически смисъл/ във всяка от тези територии.

Политическият характер на Бесарабия се създава основно през първата половина на XIX в.⁵ От областите около р. Днестър емигрират руснаци, украинци, евреи; от районите около р. Прут — молдовани, прехвърлящи се в по-спокойна територия; от дунавските земи се преселват българи и гагаузи; от Източна и Централна Европа — немци, поляци, чехи и др.

Миграцията на славяни, евреи и молдовани е в основата си стихийна; разселването на българите и европейските колонисти се контролира от руската администрация. През втората половина на XIX в. числеността на молдованите спада до 51 % от общ брой на населението през 1858 г. — 1 018 000 души⁶. Етническите групи по реда на тяхната численост са представени по следния начин: молдовани — украинци — руснаци — българи — евреи — гагаузи — немци и др. Оформят се основните етнодемографски зони: южна /Кахулски, Акермански, Измаилски и част от Бендерския уезд/ със смесено население, без преобладаване на какъвто и да е от етносите; северна /Сорокски, Белцки и Хотински уезди/ с молдавско-украинско население при относително равенство на всеки от елементите; централна /Кишиневски, Орхеевски и част от Бендерския уезд/, където преобладават молдованите⁷.

Известно е, че колонизационната политика на руската администрация довежда до формирането на анклавни: гагаузки — в района на Чадър—Лунга — Вулканеш — Комрат; български — в района на Болград — Тараклий и германски — в района Тарутино — Арциз — Сарат. В югоизточната област по линията Татар Бунар — Акерман са заселвани черноморски казаци.

В момента на образуване на МССР през 1940 г. молдованите компактно

населяват селата по левия бряг на Днестър, което служи за аргумент при включването им към Молдова. Молдованите съставляват там 48,92 %, украинците — 30,25 %, руснаците — 9,29 %. Числеността на МССР през 1940 г. е 2 329 000 души. От тях 67,86 % са молдовани, украинците са 16,90 %, руснаците — 8,91 %⁸.

След Втората световна война числеността на основните етнически групи с изключение на немците и евреите, емигрирали извън Съветския съюз, е със сравнително стабилен ръст. Значителен е механичният прираст на руснаците: от 1959 г. до 1979 г. с общо 120 000 души, които през 1989 г. формират 24 % от числеността на руското население. Останалите етнически групи /украинци, българи/ имат нулев или незначителен отрицателен механичен прираст.

В република Молдова числеността на молдованите спада от 85,4 % през 1959 г. до 63,9 % през 1979 г.⁹ След 1979 г. обаче тя отново нараства и през 1989 г. съставлява 64,5 %. В Приднестровието вследствие на притока на руснаци в градовете Тираспол и Рибница процентът на молдованите спада към 1991 г. до 39,9 %, на украинците също спада до 28,3 %, а на руснаците нараства до 25,5 %.

За Южна Бесарабия, влизаща днес в състава на Украйна /до 1955 г. — Измаилска област, след 1955 г. — част от Одеска област/, е характерен икономически спад при ниска инвестиционна активност на украинските и общо-съюзните центрове. Преобладава постоянната емиграция на населението. През годините на войната германското население е изселено напълно. Изселват се и румънските колонисти. В резултат процентно присъствието на молдованите спада от 1930 г. до 1989 г. съответно от 23 % на 15 %, украинците нарастват от 14 % до 25 %. Останалите националности не променят съществено своята численост. Българите представляват 20 %, а гагаузите — 4 %.

Етническата картина в Молдова се допълва от наличието на арменци, евреи, цигани, поляци, немци. Понастоящем в Молдова живеят около 6 000 арменци. Създаването на арменска колония датира от X в.¹⁰ Еврейската общност, наброяваща около 66 000 души е организирана основно в Общество за еврейска култура. Стремешът на официалните власти да разширят международните си контакти, включително и тези с Израел, е предпоставка за предоставяне на възможности за разширяване на дейността на организацията. Независимо от това се наблюдава увеличение на емиграцията сред евреите, опасяващи се от реално разрастващия се антисемитизъм¹¹. Циганите в Молдова наброяват според сведенията от последното преброяване през 1989 г. около 11 500 души¹². Тенденцията за тяхното обособяване в отделна етническа група, което е характерно и за останалите източноевропейски държави, се оформя доста отчетливо. През 1989 г. германското население в Молдова наброява 7 300 души. Вследствие на непрестанната емиграция техният брой намалява.

Важен обединяващ фактор в политико-културен смисъл за бесарабските

17. Българите в Северното Причерноморие

молдовани е м и т ъ т за величието на независимата молдавска държава до образуването на Румъния. Като негов най-действен символ се явява Стефан Чел Маре /1457—1504 г./¹³. Мнозинството от молдованите изпитват известни резерви към румънската държавна идея, което е обяснимо с редица битови и културни особености, оформили се от двете страни на Прут, а също и от споменът за румънското управление през междувоенния период. В същото време сред политически активната част на молдавската интелигенция силно влияе „румънизъмът“ като държавна идеология на Румъния, обосноваващ императивно обединението на всички румънски земи. За носителите на тази идея важна роля играе л е г е н д а т а за дейците на Сфътул Църй /1917—1918 г./, като национални герои, реализирали обединението с Румъния. Съществува стремеж за продажаване и използване на езика. В определена степен са се запазили и традициите на крайния национализъм от 30-те години на междувоенния период /„гардизма“/.

Бесарабската рускоезична култура не е съхранила спомен за самостоятелна регионална политика. Важен фактор, обединяващ по-голямата част от рускоезичното население, е *румънофобията*. Тя се проявява в още по-голяма степен в Приднестровието.

Някои бесарабски малцинства са запазили съзнанието за самостоятелна етноцентрична политика, насочена към културна /евреи, българи/ и дири териториална автономия — гагаузите, образували през 1906 г. Комратската гагаузка република, просъществувала няколко дни и в по-малка степен — българите.

Опитът да се създаде отделен „молдавски съветски народ“ след Втората световна война се провали.

* * *

Преселването на българи в Бесарабия е свързано преди всичко с руско-турските войни от началото на XIX в. Според съществуващите данни българското население в областта се увеличава от 8 000 през 1806 г. до 26 000 души през 1816 г. В това число са включени гагаузите, които статистиката не отделя от българите до края на XIX в.¹⁴ Така в началото на 30-те години на XIX в. в Бесарабия се образуват 70 от 83-те колонии с българско и гагаузки население. В средата на XIX в. в областта живеят повече от 82 000 българи и гагаузи. Български колонии има също в Новоросийска област и в Приазовието.

В края на 1819 г. българските преселници фактически получават особено административно управление. Те са подчинени на Попечителен комитет за колонистите в южните области на Русия. През 1832 г. за тях е създадено управление на заддунавските преселници — административно-териториален орган, който определя данъчните задължения, издава специални законодателни

актове, регулиращи аграрните отношения, реда в общините и стопанската дейност в колонииите.

Административната обособеност на българските колонии се курира от две попечителства след Кримската война, когато част от Бесарабия преминава към Молдавското княжество: едно за управление на колонииите в руската част на Бесарабия, друго — за молдавската част. Специалното административно управление е ликвидирано окончателно след Руско-турската война от 1877—1878 г., когато Южна Бесарабия е заета отново от Русия. В съзнанието на българите се съхранява тяхното административно обособяване и по-късно те нееднократно се борят за териториална автономия в Буджака.

Като част от българската нация българите от Бесарабия вземат дейно участие в националноосвободителното движение и в процесите на просветно, духовно и религиозно възраждане. Значителна част от интелигенцията на бесарабските българи се завръща в България след освобождението ѝ от османско поробване. По-нататъшното развитие на българската диаспора се характеризира с процесите на нейната консервация, а не с развитието на национално-духовния облик на българското население в Русия¹⁵.

Последвалите неколkokратни промени в юрисдикцията на Бесарабия с редуването на румънско и съветско управление изправя българите пред нови усложнени условия. След 1924 г. е направен сериозен опит за румънизация с въвеждането на задължително обучение на румънски език и забраната да се говори на роден език. За да преодолеят ограниченията спрямо достъпа до висше образование, млади българи се отказват от своя произход. Проведените аграрни реформи довеждат до пауперизация на българското население и икономическия упадък на българските села.

Не по-малко катастрофално за българите е установяването на съветска власт. Границата между Украйна и Молдова разделя изкуствено българските поселения. След края на Втората световна война на практика всички българи мъже от 18 до 50 година са изпратени на работа в различни промишлени региони на Съветския съюз /Донбас, Урал, Сибир/. Колективизацията от 1945—1946 г. е съпроводена с изселване на голяма част от българското население от Бесарабия. В някои населени места сталинските репресии засягат до 100 семейства. През 1946—1947 г. се предизвиква изкуствен глад сред българите. Загубите на населението достигат до 30—50 % от общата му численост. Съветските власти мотивират своите действия с участието на България на страната на Германия по време на войната.

Опитите на част от бесарабската българска интелигенция да постави в края на 40-те години пред властите искане за изучаване на български език в училищата са осуетени още в зародиш, като инициаторите са заточени за продължителен период¹⁶. По-нататъшните усилия в тази насока на учени и културни деятели, като П. Недов, И. Мещерюк, И. Грек, М. Дихан и др. не получават положителен

отговор.

Дискусионен остава въпросът за числеността на българите. Официалните статистически данни дават сведения съответно за 324 000 през 1959 г. и 373 000 д. през 1989 г.¹⁷ От края на XIX до 1959 г. числеността на българите нараства с 154 000 души, а за следващите тридесет години само с 22 000, което е показателно за интензивността на асимилационния процес. По всяка вероятност реалното число на българите е по-голямо. Изчисления, базирани върху среднотатистическата раждаемост в Съветския съюз, сочат за наличието през 1979 г. на не по-малко от 475 000 души, а през 1989 г. — на 560 000, без потомците на други преселници от България — гагаузите¹⁸. Данните от преброяването през 1989 г. сочат, че българите в Молдова са 88 419 души.

Молдавските българи населяват южните райони — Тараклийски /около 20 000/, Чадър-Лунгски /16 000/, Комратски /15 000/, Леовски и Кахулски. От общо 47 населени места, в които има българи, едва в 10—12 те са над 70 % от населението. Почти 40 % от българите в Молдова живеят в градовете — Кишинев /около 9000/, Бендери /3 600/, Тираспол¹⁹. С разпадането на Съветския съюз това българско население фактически е отделено от по-многобройното българско население в южната част на Бесарабия.

***

Повлияна от етническата ситуация в Молдова, политическата еволюция от своя страна оказва въздействие върху взаимоотношенията между етносите. Могат да бъдат обособени следните периоди:

— първият — от пролетта на 1988 г., т. е. от момента на създаване на Демократично движение за поддръжка на преустройството, прераснало през май 1988 г. и последвалите промени в ръководството на републиката;

— вторият — от ноември 1989 г. до 27 април 1990 г., когато председател на първия относително свободно избран върховен съвет на републиката става фаворитът на Народния фронт Мирча Снегур;

— третият — от май 1990 г. до 5 март 1991 г., т. е. до конституционната реформа, подчиняваща правителството на републиката на президента;

— четвърти — от май 1991 г. досега.

Политическата реформа съдържа в себе си основната дискусия за въвеждането на закон за държавния език. Първият законопроект от март 1989 г. фактически признава държавно двуезичие. Тогавашното републиканско ръководство не отстоява докрай своята позиция и отстъпва по важни пунктове, които включват всеобхватни изисквания за изучаване на молдавския език с въвеждането на законите от 31 август — 1 септември 1989 г. През август-септември 1989 г. рускоезичното население на републиката започва стачка против закона за държавния език. Впоследствие в град Бендери и в населените места по левия бряг на Днестър стачните комитети стават основа на паралелната

власт. От своя страна Народният фронт демонстрира своята сила с организирането на 27 август 1989 г. на Велико национално събрание с участието на десетки хиляди души и отстраняването в началото на ноември 1989 г. на старото републиканско ръководство, водено от С. К. Гросу.

Първите относително свободни избори в Молдова са проведени през пролетта на 1990 г. /февруари-март/. Очерталото се разположение на силите посочва *разделение на политическите сили на национално-етническа основа*. Първата формация, националният блок, е възглавен от Народния фронт на Молдова /понастоящем Християндемократически народен фронт — ХДНФ/. Друг блок оформят комунисти и земеделци. Третата формация е т. нар. интерблок, включващ предимно организациите на немолдавското население — обединените съвети на трудовите колективи в Приднестровието и Белци, интердвижението в Кишинев, Гагауз-халки.

Народният фронт получава най-силна подкрепа в етнически чистите райони около Кишинев и частично в самия Кишинев. Земеделци и комунисти имат най-силно влияние в селските местности, особено в северната част на републиката. Интерблокът има поддръжка в Приднестровието, в южните райони и отчасти в Кишинев. Разполагайки със значителна финансова база, Народният фронт не пропуска възможността да въздейства на някои избирателни комисии.

На първата сесия на Върховния съвет на републиката главна задача на НФ е да формира молдавски блок, който да обедини всички депутати от молдавска националност независимо от политическите им възгледи. "Образът на врага" в случая са рускоезичните депутати. Широко са използвани методите на моралния и физическия тормоз, в това число и побой над депутати, противници на НФ. Депутатите от интерблока се оказват изолирани.

Ключов момент е изборът на председател на Върховния съвет. За този пост реално се борят две кандидатури — първият секретар на Молдавската комунистическа партия П. К. Лучинский и секретарят на ЦК на МКП — М. Снегур. Лучинский разчита на гласовете на рускоезичните депутати и на депутатите земеделци и комунисти. Снегур се проявява като привърженик на НФ и е заинтересован от реализирането на стратегията на блока. Избирането на Снегур на този пост на 27 април 1990 г. бележи идването на власт в републиката на НФ и началото на нов период.

Задължен за своето избиране на НФ, Снегур му предлага постове на постоянните комисии на Върховния съвет. На поста премиер-министър е издигната и утвърдена личност, отново предложена от НФ — Мирча Друк. След сформирането на правителството е проведена чистка на държавния апарат, като са отстранени всички служители от немолдавски произход. Над вестниците е установен контрол.

Доколкото НФ не разполага с повече от 1/3 от местата в парламента, за осъществяване на своето лидерство на него му е необходимо постоянно

раздухване на националистическата истерия и създаване на впечатление за "неудържим натиск". Важен елемент на системата на властта на НФ е политическото насилие, проявено през 1990 г.²⁰

Това положение поставя немолдавското население в положението на преследване и предизвиква рязка реакция в тези райони, в които немолдованите са мнозинство. На 19 август 1990 г. се провежда първият конгрес на народните депутати, избрани от територията, компактно заселена с гагаузи в град Комрат. Той обявява пълната свобода и независимост на гагаузкия народ от държавната власт и управлението на република Молдова. Провъзгласена е Гагаузката република²¹.

На 2 септември 1990 г. вторият конгрес на депутатите от Приднестровието, състоял се в г. Тираспол, взема решение за образуване на Приднестровска молдавска съветска социалистическа република /ПМССР, от октомври 1991 г. — Приднестровска Молдавска република/.

Правителството на НФ не намира адекватен отговор и формира отряди с доброволци, които са отправени на юг и към Приднестровската република, без да бъде отчетено реално съотношението на силите и стремежът на Русия да запази своето влияние в региона.

Станалите кървави сблъсъци вследствие на агресивността на молдавските доброволци, както и погромът над рускоезичното население в Кишинев, предопределят по-нататъшното прегрупиране на политическите сили²².

Постепенно президентът Снегур се опитва да се разграничи от влиянието на радикалните елементи в НФ. На 21 февруари 1991 г. той предизвиква криза с подаването на своята оставка, като предявява обвинение спрямо министър-председателя М. Друк, че създава трудни условия за работа. На 5 март 1991 г. парламентът приема конституционни поправки, които утвърждават президента като глава на правителството.

Президентският режим от март 1991 г. се укрепва благодарение на президентските избори от 8 декември 1991 г. Постигнат е все пак известен резултат в посока на стабилизиране на обществения живот и ограничаване на безредиците и сблъсъците на етническа основа.

През юли 1991 г. НФ заявява своето оттегляне в опозиция, запазвайки влияние върху президиума на парламента. На фона на слабото влияние на останалите партии и движения НФ остава масовата политическа организация на молдованите.

Президентът Снегур се разграничи и от отношението на НФ към обединението с Румъния. За разлика от НФ Снегур се обявява за запазване на Молдова като втора румънска държава. Все пак той неведнъж подчертава, че неговата позиция не е по принцип срещу обединението, а е продиктувана от прагматически съображения. НФ продължава да възприема М. Снегур като евентуален съюзник в едно бъдещо обединение.

характер на Молдова". Запознати с унитарния характер на молдавската държава и широката културна и етническа връзка на всички националности

***

В края на 80-те години възникват дружества на българите в Бесарабия. В Кишинев се основава българско културно дружество "Възраждане". Малко по-рано в Болград е образувано също дружество "Кирил и Методий". На 19 май 1991 г. се формира Асоциация на българите в Съветския съюз, която обаче престава да съществува с разпадането му. Двете дружества продължават своето самостоятелно съществуване. Те не функционират по строго териториален принцип, а в тяхната дейност участват българи както от Молдова, така и от Буджака /южната част на Бесарабия/.

В политическите сблъсъци, протичащи в Молдова, българите се проявяват като доста пасивна маса. Те запазват неутралитет между прорумънския национализъм на НФ и сепаратизма на рускоезичното и гагаузкото население. Българите засега се ползват от приетата в Молдова комплексна програма за развитието на националните култури и езици на националните малцинства. От 1990 г. в Кишинев се издава вестник "Родно слово". Два пъти месечно българите имат възможност да слушат програма на родния си език, излъчвана по радиото и телевизията. Българският език е въведен като учебен предмет в 30 училища. Създадени са български групи в Кишиневския университет, Комратския университет, Кахулското и Комратското педагогически училища. Създаден е също Тараклийски държавен ансамбъл за български фолклор. В Молдавската академия на науките е създаден отдел "Българоведение". На републиканско равнище български представители има в Министерството на науката и образованието и в Департамента по националния въпрос, а също така в молдавския парламент. През пролетта на 1992 г. е издаден указ на президента на Молдова, в който са предвидени допълнителни мерки за развитието на българската национална култура и език. Той е последван от постановление на Министерския съвет, в което е фиксирано, че мерките се съгласуват с българската диаспора и с България. Предвижда се създаване на многопрофилен лицей в Тараклия²³. Една от вероятните причини за издаването на указа и постановлението се корени и в заинтересоваността на молдавското ръководство да разбие единството на славянското население в областта, с което да намали влиянието на рускоезичната култура.

Всъщност ефикасното приложение на мерките се сблъсква с реални затруднения, като липса на финансови средства, на подготвени кадри и на ефективен механизъм за реализиране на предприетите мерки. Все още по-голямата част от българите получават образованието си в рускоезични училища, където българският е втора специалност. Малка част се е насочила и към молдавски учебни заведения.

* * *

Очевидно, сегашното състояние на равновесие е временно и ще претърпи еволюция. То не задоволява, от една страна, унионистите, които желаят по-скорошно обединение с Румъния. Създаденото положение не предлага изходи по отношение на Гагаузия и Приднестровието. Опит за възстановяване на диалога с гагаузката република и приднестровската република е направен за предстоящите в края на февруари избори за парламент в Молдова. Двете области са включени в единния изборителен окръг, обхващащ цялата територия на Молдова. Гагаузката народна партия подкрепя идеята за молдавския национален суверенитет.

Двете алтернативи — обединение с Румъния или запазване на самостоятелна молдавска държава — имат еднаква тежест. Запазването на самостоятелна молдавска държава няма да е прецедент. Подобен вариант на развитие съществува в Европа с отделянето на Австрия като самостоятелна германска държава след Втората световна война. Засега сред интелектуалния елит на страната по-голяма тежест има румънизмът, който обаче в неговия практически вариант едва ли е толкова привлекателен, особено като се има предвид опитът на междувоенния период.

Самостоятелната молдавска държава ще е в състояние да разрешава по-безболезнено проблемите, свързани със съществуващите малцинства и етнически групи. Публикуваният през пролетта на 1993 г. проект за конституция стимулира дискусията за мястото и ролята на етническите общности²⁴. В чл. 11 на проекта на парламентарната комисия за подготовка на конституцията е посочено, че държавата признава и дава право на всички граждани да развият и изразяват своята етническа и религиозна самобитност. Във вариант на депутатската рускоезична група "Вица сатулуй" се казва, че "Молдова е обща родина на молдованите и другите национални малцинства, които живеят на нейна територия". Друг вариант предлага унионистки настроеният ХДНФ. Според него Молдова е населена основно от румънци, а "също и от лица от друг етнически произход". Що се отнася до официалният език в Молдова също има различия. Комисията предлага /чл. 14, ал. 1/ официалния език да бъде румънският, като отделен закон /чл. 14, ал. 2/ регламентира функционирането на останалите езици. Депутатската група "Вица сатулуй" дава друго предложение, според което държавният език е молдавският. В проекта се предвижда забрана и наказания за подстрекане към национални, расови и религиозни противоречия, за териториален сепаратизъм и дискриминация.

Предложените варианти само споменават, без да конкретизират наличието на етнически групи и техните права. В своята предизборна програма образуваната коалиция между Социалистическата партия и Движението "Унитате-Единство" пледира за фиксиране в конституцията на полиетническия

характер на Молдова²⁵. Запазването на унитарния характер на молдавската държава с широки културни и образователни права за всички националности би я доближила до финландския опит, където се дават широки права на етническите шведи.

По-малко вероятно изглежда федерализирането на Молдова, на което би се противопоставила и Румъния. В същото време много по-реална изглежда идеята за транснистрийска федерация, която да обедини Украйна и Молдова. Така би се възстановило единството на Бесарабския регион и би се легитимирало съществуването на всички етнически общности.

Що се отнася до българите в Молдова, със своята численост от приблизително 80 000 души и откъснати от останалите българи, живеещи в земите на Северното Причерноморие, те също биха били благоприятствани от формирането на една транснистрийска федерация. Понастоящем техният център на културна еманация — Болград, остава извън границите на Молдова. По принцип податливо на чуждоезиково културно влияние, българското население ще бъде пресирано от новите законоположения за задължително изучаване на румънски език. Това предполага в по-далечна перспектива, при условие че Молдова запази сегашните си граници, те да бъдат асимилирани или принудени да емигрират. Наблюдава се нарастване на емигрантския поток към България сред интелигенцията и младежта на молдавските българи.

Тази нерадостна перспектива мотивира по-голямата заинтересованост на България специално по проблемите на българите в Молдова, като не изключвам същата загриженост и спрямо по-многобройното българско население в Украйна.

По подобие на постигнатата договореност между Украйна и Унгария за взаимна защита на малцинствата, България може да предложи на Кишинев договор, който да ангажира Молдова в съхраняването на българското население и на неговото културно наследство, както и да предостави на България възможности за по-активно присъствие сред това население.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Независимая Молдова, 15 мая 1993.
- ² Репида, А. В. Образование Молдовской ССР. Кишинев, 1983, 176—179, 196—197.
- ³ Зеленчук, В. С. Население Молдавии, Кишинев, 1973, с. 40.
- ⁴ Загородная, Е. М., В. С. Зеленчук. Население Молдавской ССР, Кишинев, 1987, с. 24.
- ⁵ Кабузан, В. М. Народонаселение бесарабской области и левобережных районов Приднестровья. Кишинев, 1974, 53—57.
- ⁶ Пак там, с. 54; Вж. също Зеленчук, В. С. Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в. Кишинев, 1979, 162—163.
- ⁷ Зеленчук, В. С. Население Бессарабии... 171—229.
- ⁸ Репида, А. В. Цит. съч. с. 196—197; Вж. също Лазарев, А. М. Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос. Кишинев, 1974, с. 575.
- ⁹ Загородная, Е. М., В. С. Зеленчук. Цит. съч. с. 71.
- ¹⁰ Независимая Молдова, 14 август 1993.
- ¹¹ Пак там, 24 юни 1993.
- ¹² Пак там, 7 юли 1993.
- ¹³ Мохов, Н. А. Очерки истории формирования молдавского народа. Кишинев, 1978, с. 98—99, 105.
- ¹⁴ Грек, И. Ф., Н. Червенков. Болгары СССР: история, проблемы, перспективы. Кишинев, 1991, машинопис, с. 5.
- ¹⁵ Пак там, с. 10.
- ¹⁶ Червенков, Н. Националните искания на българите от Украйна и Молдова /в края на 50—60-те г./ — В: Болградската гимназия /Сб. по случай 135 г. от основаването ѝ/, София, 1993, с. 141.
- ¹⁷ Грек, И., Н. Червенков. Цит. съч. с. 16.
- ¹⁸ Пак там.
- ¹⁹ Пак там, с. 19.
- ²⁰ Права человека в Молдавии. Доклад кишиневского общества "Мемориал", октябрь 1990 — октябрь 1991 гг., машинопис, Кишинев, 4 ноября 1991, с. 14.
- ²¹ Маруневич, М. В. Правда о гагаузском народе как о самобытном этносе и его этнической территории. Комрат, 1993, с. 6.
- ²² Права человека в Молдавии, VVV, с. 11.
- ²³ Указ № 79 Президента Республики Молдова, Кишинев, 30 марта 1992, Постановление № 428 Правительство Республики Молдова, Кишинев, 23 июня 1992.
- ²⁴ Земля § Люди, № 5, 27 марта 1993.
- ²⁵ D'Orpatte, Справедливост, ianuarie 1994, № 1.

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ТРЕТИ

СУРОВИННА ОСИГУРЕНОСТ И ЕНЕРГИЙНА РЕАЛИЗАЦИЯ НА ДОБРУДЖАНСКИТЕ ОКРЪЗИ В РУМЪНИЯ. ИСТОРИКО-ГЕОГРАФСКИ АСПЕКТИ

АТАНАС ДЕРМЕНДЖИЕВ

Анализът на стопанството и ресурсната осигуреност на една територия изисква той да се извършва на основата на строго регламентиран административно-териториален обхват, тъй като в почти всички случаи количествената и статистическа информация се обобщава на административно-регионално равнище. Това в още по-голяма степен важи за случаите, в които анализът включва един продължителен период от време и освен икономическогеографски има и историко-географски характер. Съобразявайки се с гореизложеното, конкретизираме обекта на изследване — окръзите Констанца и Тулча, които най-общо обхващат територията на Северна Добруджа — земя с определен български етнически елемент.

Намиращи се в периферията на държавата, двата окръга открай време са в ползрението на румънския икономически и политически елит. Тяхното стопанско развитие е плод както на провежданата в годините политика на "стопанска обузданост" в периферните райони, така и на географското положение, което имат по отношение на държавата и на природно-ресурсния потенциал, с който разполагат. Използването на последния в различни периоди от развитието на стопанството е неравномерно и едностранчиво, корелиращо с темпа на развитие на националната икономика, зависещ от комплекс икономическогеографски, исторически, социални, политически, екологични и др. фактори. Ако за централнорумънските и трансилвански окръзи /Букурещ, Прахова, Брашов, Сибиу, Алба, Клуж/ е характерен постъпателният темп на развитие на икономиката, предопределен от исторически зародилото се /поради необходимостта от него именно тук/ промишлено производство, то периферните окръзи /в т. ч. и добруджанските/ изпитват неблагоприятните последици от неукрепналата териториална и отраслова структура на стопанството си, макар че много от тях са географски облагодетелствувани от широкия излаз към останалия по-развит свят. Сравнително по-предното място на окръг Констанца